

מעדני כתא

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת ויקהל שקלים תשפ"ב * שנה שלישית גליון 128

**בעניין שליח להביא בחורים לומר תהלים ושילם להם פחות מאשר הבטיח הנותן משום שהסכימו לומר בפחות
ובענין מתווך שלוקח מן הקונה יותר בסף על הדירה בזמן שהמוכר מקבל רק חלק מן הכסף**

יבואר אם התוספת שנתחייב להם הוא צדקה

ויש מקום לומר שבעה"ב שאמר לתת מאה וחמישים ש"ח לבחורי ישיבה חשב בדעתו גם לעשות צדקה מכספו, שתומך בלומדי תורה, וכיון שנתן הכסף גם לצדקה, הרי הוא כנדרי צדקה, שנתחייב לתת לכל אחד מאה וחמישים ש"ח, ואפי' שמצדם של הפועלים אינם יכולים לתבעו, אבל מ"מ הבעה"ב צריך לתת להם כפי נדרו.

אבל נראה שכל שנותן להם עבור הפעולה שעבדו לו אינו חשוי צדקה, ולכן כל שהסכימו לקבל שכרם מאה ש"ח אינו חייב לתת להם יותר, אבל השכר הנוסף שנשאר שייך לבעה"ב, ואסור למתווך ביניהם לקחת הכסף לעצמו.

והנה אם היה אומר לו בעה"ב אתה תסדר לי מניין שיאמרו ספר תהלים ואני נותן לך אלף וחמש מאות ש"ח עבור שתוכל לשלם להם, בזה שפיר יכול לשכור פועלים גם בחמישים ש"ח ולקחת היתרון לעצמו, משום שנתן לו בעה"ב עבור סדור המניין סכום זה, וגם אם יכול להשיג פועלים בדמים מועטים היתרון שלו.

יבואר במתווך שלוקח מהקונה ממון רב יותר מאשר קבעו דמי המקח יתר על דמי התיווך

והנה כזאת שמעתי שיש מתווכים שאומרים לקונה שהדירה עולה שני מליון ש"ח, ואומרים לו שזה מציאה ממש, והקונה שמח לקנותו במחיר זה, ולמוכר אומרים שמצאו קונה במליון ותשע מאות אלף ש"ח, וזה גם מציאה בשבילו, ואח"כ לוקחים את עודף הכסף לעצמם, ויש לדון אם עושים כהוגן, **שאומרים לעצמם** שהם לא היו מתווכים את הדירה אלא למי שמוכן לשלם שני מליון ש"ח.

ולכאורה פשוט שהכסף שקבל המתווך עבור הדירה שייך לבעל הדירה, אע"פ שהמוכר סבר וקביל כמו שאמר המתווך, אבל הכסף שקבל מהלוקח היה בשביל בעל הבית, ואם לקחו לעצמו הרי הוא גזל, וצריך להחזירו לקונה משום שהמוכר סבר וקביל, ואפשר שגם אם יחזיר הכסף לקונה המוכר יש לו עליו תערומת למה הפסידו שכרו משלם, שהרי הסכים הקונה לתת שני מליון עבור הדירה ולמה הפסידו.

ואם היה קונה לעצמו ואחר כך מוכרו לקונה הרי הוא ככל מקח וממכר שבוה יכול להעלות בדמים ובקרקע אין הונאה ויכול להרויח במקחו הרבה אבל כשלא קנהו לעצמו הרי ממונו של הקונה הוא ואינו יכול לקחתו לעצמו.

וגם יכול ללומר לקונה שרוצה דמי תיווך הרבה יותר ממה שלוקחים בשוק ואם אין נותן לו אינו מתווך לו מקחו ויכול לדרוש עבור התיווך דהיינו עבור עבודתו כמה שקצץ לו עבור זה, אבל כל היכא שאינו אומר לו שהוא דמי עבודתו אינו יכול לקחת ממון זה שהוא ממונו של קונה לעצמו והרי זה גזל גמור.

בעניין שלח חבירו לקנות עבורו והיה מבצע בחנות אם המתנה לשליח או למשלח

הנה בגמ' כתובות דף צ"ח ע"ב איתא דאם שלח שליח לקנות דבר מה, והוסיפו לו אחת יתירה, הכל לשליח דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר חולקין, והתניא רבי יוסי אומר הכל לבעל המעות, אמר רמי בר חמא לא קשיא כאן דבר

ונשאלתי ממי שבקשווה להביא מניין של בחורים לומר את ספר התהלים ליד קברו של החזו"א וישלמו לבחורים תמורת התפלה מאה וחמישים ש"ח לכל אחד, ואותו אחד שבקשו ממנו להביא את הבחורים אמר לכל בחור שיקבל מאה ש"ח עבור התפלה, והוא רוצה לשלשל לכיסו חמש מאות ש"ח, ולא אמר להם כלום מהעסקה הזאת, אלא אומר לעצמו שמי שלא מוכן לבוא תמורת מאה ש"ח אינו רוצה בו, ומאחר וזכותו להביא את מי שהוא רוצה לתפלה, ולכן הוא לוקח עבור התיווך שהוא הזמין להם החמישים ש"ח, האם מותר לעשות כן.

הנה איתא בגמ' בבא מציעא דף ע"ו ע"א אי דאמר ליה בעל הבית בארבעה ואזיל איהו אמר להו בתלתא, תרעומת מאי עבדתיה סבור וקביל, אי דאמר ליה בעל הבית בתלתא ואזיל איהו אמר להו בארבעה, היכי דמי אי דאמר להו שכרכם עלי נתיב להו מדידה, דתניא השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם, וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנהו, לא צריכא דאמר להו שכרכם על בעל הבית ע"כ.

ובגמ' שם איכא ב' לישנות באמר בעה"ב לשכור בד' ואמר להם שליח בג' אי יש להם תערומת עליו, דללישנא קמא לית ליה תערומת משום דסבור וקביל, אבל ללישנא בתרא יש להם עליו תערומת משום אל תמונע טוב מבעליו, שכיון שבעה"ב רצה לתת להם ד' ומנע מהם הטובה היא, יש להם תערומת עליו, למה מנע מהם הטובה שהיה ניתן להם.

והנה ללישנא בתרא בוודאי יש לכל הבחורים תערומת עליו, למה מנע מהם הטובה שרצה בעה"ב לתת להם, וגם ללישנא קמא דס"ל דאין לו עליו תערומת אינו אלא משום דמ"ש טובת הפועלים מטובת בעה"ב, שהרי הרויח לבעה"ב, אבל בגדון דידן שלא הרויח לאחד מהם הרי יש להם תערומת עליו בצדק, ומ"מ הראשונים מסקי כלישנא בתרא דבכה"ג יש להם עליו תערומת, וכ"ש בגדון דידן דיש להם עליו תערומת.

יבואר שבנתן לו עבור הבחורים המתפללים ולא נתן להם צריך להחזיר המותר למשלח

אבל נראה פשוט דהכא כשלוקח המותר לעצמו הרי הוא גזול בזה את בעל הבית, משום דהתם איירי שאמר לו בעה"ב בארבעה ואמר להו איהו בתלתא ונתן להם בעה"ב תלתא ובזה אמרו סבר וקביל, ואינם יכולים לתבוע יותר משכרם שהסכימו על כך.

אבל אם בעה"ב נתן לו ארבעה בשביל הפועלים הרי השכר שלהם, ואין יקח מהם הוזה הרביעי לעצמו, ואפי' אי נימא שלא מגיע להם משום דסבור וקביל, אבל בעה"ב אינו נותן הוזה הרביעי אלא לפועלים שעבדו עבורו, אבל השליח אסור לקחת הוזה הרביעי לעצמו, שלא ניתן לו הוזה הרביעי אלא על מנת לתתם לפועלים, ואם אינו נותן להם, הרי הוא של בעה"ב, ופשוט.

ונשאלתי בדבר המצוי באחד ששלח את חבירו לקנות עבורו חפץ מסוים, ויש מבצע בחנות זו שכל הקונה בסכום מסוים מקבל הנחה או תוספת בחינם.

שיש לו קצבה כאן בדבר שאין לו קצבה, אמר רב פפא הלכתא דבר שיש לו קצבה חולקין דבר שאין לו קצבה הכל לבעל המעות, מאי קמ"ל שינויא דשנינו שינויא הוא ע"כ.

וכן כתב בשו"ע ח"מ סי' קפ"ג סעיף ה' שאם שלח שליח לקנות לו דבר מסוים, והמוכר הוסיף לשלוח במידה במשקל או במנין, אם שער חפץ זה קצוב וידוע, והוסיפו לו תוספת על הדבר שיש לו קצבה, התוספת של שניהם וחולקין בה בעה"ב והשליח, ואם הוא דבר שאין לו קצבה והוסיפו לו על כך, הרווח לבעל המעות.

ובטעם הדבר שבתוספת בדבר שיש לו קצבה חולקין, כתב רש"י משום שיש להסתפק למי נתן המוכר המתנה ולהכי חולקין, אבל בדבר שאין לו קצבה הרי הוא כהווייל המקח, וכל שהמקח עצמו הוול הרי הוא למשלח, וברי"ף דף נ"ז מדפי הרי"ף כתב שמן הדין כל התוספת אמורה להיות לשליח, שכוונת המוכר לתת את התוספת לשליח, אלא מאחר שההנאה באה לשליח ע"י מעות המשלח אמרו חז"ל שיחלקו הרווח ביניהם, אבל בדבר שאין לו קצבה הרווח לבעל המעות משום שאין זה נקרא מתנה וכן"ל לדעת רש"י.

בענין האם עדיף לשמוע מגילה ברוב עם או לשמוע את כל המגילה מתוך הכתב

והנה לפ"ז בכל מבצע שנותנים לקונה מתנה יתירה על הקניה, או שמוזילים לו מוצר אחר עבור הקניה הרי הם חולקים בשוה, אבל אם יש מבצע שהמוצר זול יותר הרי הוא לקונה ולא לשליח.

והנה בטעות של המוכר שנתן יותר עבור הכסף, והוא נכרי וטעות עכו"ם מותר, אם ידע השליח בטעותו הכל לשליח, שהרי המוכר לא נתנו מדעתו אלא בטעות וכל שזכה בו הרי הוא שלו, ואם לא ידע עד שהגיע למשלח, לכאורה הכל למשלח שהרי לא נתנו המוכר מתנה לאחד מהם, נמצא שהמשלח זכה בהם תחלה כמבואר שם בשו"ע ס"ו.

ובזמנינו שעושים מבצע לכל הבא לקנות שנותנים לו תוספת עבור הקניה הרי הוא כהווייל במקח עצמו, ואינו מתנה אלא הוול, ולכן מסתברא שהוא לבעל המעות והיינו למשלח, אבל אם השליח נתן המעות יש לעיין בזה דאפשר דבזה הוא זכה בתוספת, אבל אפשר שמאחר והמשלח מתחייב בקניה זו להחזיר לשליח כספו נמצא דברגע קנייתו נתחייב לו המשלח עבור כספו שהלווהו, וא"כ הרי הוא ככספו של המשלח, וההוול היא עבורו, וצ"ע בכל זה.

ונשאלתי מה עדיף, האם לשמוע את כל המגילה מתוך הכתב, או ברוב עם, דהנה בדרך כלל במקום גדול שיש בו ברוב עם קשה לשמוע את כל התבות מהבעל קורא, ומצי הרבה שאינו שומע כל תיבה, ומשלימה מתוך החומש שבידו, ונמצא שלא קרא את כל המגילה מתוך הכתב, ויצא רק בדיעבד, דלכתחילה בעינן שיקרא את כל המגילה כולה מתוך הכתב, אך אם ילך לשמוע קריאת המגילה בבהכ"ס שהמתפללים בו מועטים יוכל לשמוע את כל המגילה מתוך הכתב, אך בזה לא יקיים קריאת המגילה ברוב עם, ונשאלתי הי עדיף האם קריאת המגילה כולה מתוך הכתב או קריאת המגילה ברוב עם.

והנה הענין של ברוב עם בקריאת המגילה הוא חשוב טפי משאר מצוות, דבקריאת המגילה מעלת ברוב עם הוא מעיקר מהות המצוה, דהרי מצוות קריאת המגילה עיקרה היא לפרסם את הנס, וא"כ כל שקורא את המגילה ביותר רוב עם הרי איכא פרסומי ניסא טפי, ונמצא שע"י הקריאה ברוב עם הוא מקיים את עיקר המצוה יותר בשלימות, דככל שיש יותר פרסומי ניסא בזה הוא מקיים את תכלית המצוה, שהיא לפרסם את הנס.

ומהאי טעמא י"ל דאע"פ שבשאר מצוות דנו האחרונים הי עדיף האם ברוב עם או זריזין מקדימין למצוות, הכא בקריאת המגילה י"ל דאפילו אם נימא דבשאר מצוות זריזין מקדימין עדיף על ברוב עם הכא ברוב עם עדיף, ומשום דבשאר מצוות מעלת ברוב עם אינו הידור במצוה גופא ולהכי זריזין מקדימין עדיף, אבל בקריאת המגילה דברוב עם הוא מעלה בעיקר המצוה בזה ברוב עם עדיף על זריזין מקדימין.

וא"כ היה מקום לומר דבנידון דידן ברוב עם עדיף על המצוה לכתחילה לקרות כל המגילה מתוך הכתב, דהא ברוב עם במגלה הוא מעלה בגוף המצוה.

יבואר ברוב עם או מגלה שלא חסר בה אותיות

והנה כע"ז נשאלתי באופן שבמקום שקורין ברוב עם יש רק מגילה שחסרה כמה אותיות שכשירה רק בדיעבד, האם עדיף שישמע המגילה ביחיד מתוך מגילה כשירה, או דברוב עם עדיף על מגילה שהיא כתובה כולה. **ושמעתי מהגאון ר' חיים גרינפלד שליט"א אב"ד דקהילת אגו"י בעיר וינה** שהביא ראיה ממה שכתב בשו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא אורח

חיים סימן מ"א בענין מי שלא קידש הלבנה ואינו יכול לקדש הלבנה אלא באמצע קריאת המגילה, וז"ל שם, ואומר אני אם רוב הציבור כבר קדשו הלבנה רק קצת יחידים שהמה בבה"כ רוצים לצאת באמצע לקדש הלבנה, הא ודאי לאו מילתא דודאי לא ימתינו הצבור על היחידים ואין נכון להמתין משום טרחא דציבורא, וא"כ אלו היחידים יצטרכו להשלים הקריאה אח"כ, ואם כן אפי' אין כאן חשש הפסק כגון שעדיין לא התחיל הש"ץ מ"מ יקראו אח"כ שלא בצבור בלי רוב עם, הא ודאי אינו נכון בשביל מצוה קלה דרבנן לבטל פרסומי ניסא, והרי עבודה נדחית משום פרסומי ניסא ואף שאין העבודה נדחית לגמרי היינו עבודה שהיא דאורייתא אבל מצוה דרבנן נדחית אפילו לגמרי.

ובהמשך דבריו כתב עוד אבל עיקר שאלתנו הוא בנדון שכל הציבור עדיין לא קדשו הלבנה אם יפסיקו כלם לקדש הלבנה ולהשלים הקריאה אח"כ, והכריע בסוף דבריו שם וז"ל ובקריאת המגילה אם אירע כזה שישלח זמן קידוש הלבנה לגמרי קודם שסיים המגילה, נלע"ד לחלק שאם כל הציבור לא קידשו יפסיקו כולם ויקדשו הלבנה ואח"כ יגמרו קריאת המגילה ולא הפסידו פרסומי ניסא שהרי יגמרו כולם יחד קריאת המגילה כבראשונה, עכ"ל.

ומבואר מדבריו דמגילה ברוב עם עדיפה מקידוש לבנה, אבל להפסיק המגילה לקידוש לבנה מפסיקין והרי אע"פ שקראה סירוגין יצא מ"מ אינו אלא בדיעבד וכמש"כ בשעה"צ סימן תר"צ ס"ק י"ח וז"ל מיהו לשהות הרבה אסור לכתחלה אפילו בלי שיחה, דהא קראה בסרוגין יצא קטני, והיינו בדיעבד, עכ"ל, וא"כ אם מותר להפסיק המגילה ותהא קריאתה בדיעבד לצורך קידוש לבנה, ואפי' הכי ברוב עם עדיפה על קידוש לבנה, ומוכרח דברוב עם עדיפה ממגילה בדיעבד.

אמנם אפשר דשאני בדיעבד דסירוגין לדיעבד דקרא שלא מן הכתב דקריאה בסירוגין אינו חסרון בעיקר מצות קריאת המגילה אלא דאסור להפסיק באמצע קריאתה אבל קריאה שלא מן הכתב או מתוך מגילה שאינה כתובה כולה הוא חסרון בעצם קריאתה ולהכי אפשר דבזה עדיפה לקרותה מתוך מגילה כשירה ואפי' ביחיד,

אמנם נראה דגם הא דסירוגין לא יצא אלא בדיעבד דחסר בקריאתה שהרי נקראת איגרת והקפידו הראשונים שלא יפסיקו כלל באמצע קריאתה כדי שתהא נקראת בלא הפסק, וא"כ אכתי איכא ראייה דברוב עם עדיפה מקריאה לכתחלה, אלא דאפשר דקריאה לכתחלה של כל המגלה מתוך הכתב עדיף טפי וצ"ע.

מצוה עוברת היום ותלמוד תורה אפשר למחר, וכשם שמבטלין מפני תפלה (וק"ש) לכל אדם ומפני ק"ש אפילו למי שתורתו אומנותו (שבת י"א ב'), דמשום פרסומי ניסא עשאוהו כק"ש דאורייתא, עכ"ל.

וכן כתב במשנ"ב סימן תרפ"ז סק"ז שמבטלים תלמוד תורה לקריאת מגילה, ואפילו היתה חבורה גדולה של מאה איש, אפי' צריך לבטל ולילך לקרותה בציבור, ומקורו מדברי הר"ן דף ג' מדפי הרי"ף ד"ה אמר, שכתב שבבית רבי היו מאה איש, והרי מאה איש ודאי נחשבים לחבורה גדולה.

² ונחלקו בזה רבוותא והארכתי בזה בקונטרס מצהלות חתנים, ועייין במ"ב סימן צ' ס"ק כ"ח שברוב עם עדיף מזריזים, אבל בתשובות יד אליהו לר' אליהו רגולר סימן י' כתב דזריזים עדיף, וראייתו מגמ' ר"ה דף ל"ב ע"ב יעו"ש.

^א וכמו שאמרו בגמ' מגילה דף י"ח ע"א והלועז ששמע אשורית יצא וכו' והא לא ידע מאי קאמרי מידי דהוה אנשים ועמי הארץ, מתקיף לה רבינא אטו אנו האחשתרנים בני הרמכים מי ידעין אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא הכא נמי מצות קריאה ופרסומי ניסא, ע"כ, וחזינו דמצוות קריאת המגלה הוא קריאה ופרסומי ניסא, ולהכי לא בעינן להבין התיבות כראוי.

וכן מבואר בגמ' מגלה דף ג' דילפינן מקרא דמשפחה ומשפחה דמשפחות כהנים וליויים מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה ומכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה ויעויין בריטב"א מגילה דף ג' עמוד א' שכתב וז"ל מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לקרוא את המגילה, "פירוש כדי לקרותה בציבור", ואין צריך לומר שמבטלין תורתן לגמרי מפני מקרא מגילה, דמקרא מגילה

בענין אם כשילך לקריאת המגילה למקום שיש רוב עם לא ישמעו בניו הקטנים את כל המגילה

כשקורא ק"ש בלי ברכותיה, וכמו בנטילת לולב שאין מחנכין לנוטלה אלא בנענועים הכי נמי אין לחנכו אלא ק"ש בברכות.

יבואר דכל דברי המהר"ל הם רק סברא שעדיין לא הגיע לגיל חינוך

אך באמת י"ל דכל דברי המהר"ל אינו אלא לענין דבפחות מכך לא חשיב שהגיע לגיל חינוך, דכל שעדיין אין יכול לקיים המצוה בשלימותה לא הגיע לגיל חינוך, אבל לאחר שהגיע לגיל חינוך י"ל דאף אם לא יוכל לקיים את המצוה בשלימותה מתקיים בזה מצות חינוך.

וא"כ שפיר יש מקום לחנכם בק"ש אפילו בלי ברכות, כיון שהגיעו לחינוך ק"ש בברכות, וכן בקריאת המגילה יש מקום לחנכם אפילו כשאין יכולים לשמוע את כל המגילה כל שיקולים לשמוע המגילה במקום אחר בשלימות.

יבואר דבג' מקומות מצינו דהקטן מקיים מצוה אף שאין מקיים המצוה בשלימותה

אך לכא' מצינו בג' מקומות שמקיים מצות חינוך אפילו כשאין יכול לקיים את המצוה בשלימותה.

א' בתוס' בפסחים דף פ"ח ע"א הקשו למ"ד שה לבית אבות דאורייתא היאך קטן יכול לאכול מן הפסח הא קטן לא מצי להתמנות בקרבן, דאין יכול לקנות, והו"ל שלא למנויו, וא"כ איך מאכיל פסח לקטן הא הו"ל שלא למנויו, ונהי דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, לספות לו בידים אסור כדאמר בפ' חרש (יבמות דף קיד.), ואור"י דהתם ילפינן מלא תאכלום ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבילות, אבל כה"ג דאיכא חנוך מצוה שרי. ומבואר דאפילו שאין מקיים המצוה בשלימותה ואדרבה איכא איסורא בדבר, מ"מ איכא בזה מצות חינוך.

ב' במ"ב בס' תרנ"ח ס"ק כ"ח כ' בשם האחרונים דמצות חינוך כלולב מתקיים אף כלולב שאול, דגם בזה הבן מתחנך למצוות, וכ' המ"ב דכן משמע במרדכי בשם הראב"ן, ומבואר דאע"פ שגדול אינו יוצא כלולב שאול ביו"ט ראשון מ"מ לענין חינוך סגי בזה כיון דסוכ"ס גם בזה יתרגל הבן למצוות.

ג' במשנה ביזמא דף פ"ב ע"א איתא דמחנכים את הקטנים להתענות שעות ביום הכיפורים, והרי המצוה היא תענית יום שלם, ומבואר דגם כשאין מקיים את המצוה בשלימותה יש מצות חינוך.

יבואר אם החינוך לתענית שעות הוא משום המצוה של ועניתם או משום הל"ת של כי כל הנפש אשר לא תעונה

אך לכא' יש לדחות ראיה זו, [מהא דמחנכים את הקטנים לתענית שעות] דאח"כ ליכא בזה חינוך על המצוה עשה של ועניתם את נפשותיכם, אבל הרי מלבד המצוה של ועניתם איכא גם איסור אכילה ושתייה משום לא תעשה שנאמר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה, ועל הל"ת עובר על כל אכילה בפני עצמה, ואף אם עבר ואכל אסור לו לאכול עוד, וא"כ מחנכין שלא לעבור על איסור זה.

אולם בתוס' בנזיר דף כ"ט ע"ב ד"ה בנו ובתו"י ביזמא שם כתבו דחינוך לא שייך אלא שיעשה מצוה ולא לאפרושי מאיסורא, וא"כ לדבריהם ע"כ דהחינוך לתענית שעות הוא על המצוה דועניתם, וע"כ מבואר דגם כשאין מקיים את המצוה בשלימותה איכא חינוך בזה.

אבל גם המצוה של תענית אפשר שמקיימים בכל מה שמתענה אע"פ שאינו מתענה כל היום כמו שבתון של שבת שבכל רגע ששובת מקיים עשה דשבתון הכי נמי מקיים בכל רגע של יום"כ מצוות שבתון מאכילה ושתייה וצ"ע.

התחיל להתענות מבערב. ויעוין בשו"ת בנין ציון סימן ל"ד נסתפק בחולה שאכל ביום"כ אם צריך לדקדק שלא לאכול יותר מכדי צרכו כיון שאינו מקיים מצוות עינוי מערב עד ערב ומכל מקום מסיק שצריך לדקדק שלא לאכול ובכה"ל סימן תרי"ח ס"ח העתיק דבריו וכתב שאם אינו מדקדק ואכל מה שאינו צריך חייב כרת יעו"ש.

נשאלתי במי שיש לו בנים קטנים ורוצה לשמוע קריאת המגילה בבית הכנסת גדול לקיים ברוב עם הדרת מלך, אולם בבהכנ"ס כזה קרוב לודאי שאי אפשר לשמוע את כל המגילה מפי הבעל קורא וצריך להשלים מקצת מהתיבות בעצמו, ובנו הקטן בודאי לא ישים לבו לזה ולא ישלים את התיבות שלא ישמע בעצמו, ונמצא שלא יצא כלל בקריאת המגילה דאם חיסר אפילו אות אחת לא יצא יד"ח קריאת המגילה, אבל אם ילך לבית הכנסת יותר קטן יוכלו הבנים הקטנים לשמוע את כל המגילה מפי הבעל קורא.

האם משום מצות חינוך צריך לילך לבית הכנסת היותר קטן כדי שיוכלו לשמוע את כל המגילה ולקיים מצות קריאת המגילה, או דסגי שישמעו רוב מגילה בבהכנ"ס הגדול.

והנה בפשטות חיוב חינוך הוא לקיים המצוה כתקונה אבל בזה שהמצוה לקרותה ברוב עם הוא מעצם המצוה של קריאת מגילה אפשר דהחיוב לחנכו ולהרגילו לקרותה כמו שיקראנה כשהוא גדול עדיף טפי.

והנה במהר"ל דיסקין כ' להוכיח במה שדנו האחרונים האם יש חצי שיעור במצוות [עיי' משל"מ פ"א מחו"מ ה"ו ובמהר"ט אלגאזי הל' חלה ס' ב' סק"ד] וכ' להוכיח דאין חצי שיעור במצוות, מהא דאמרו בסוכה דף מ"ב ע"ב קטן היודע לאכול כזית צלי שוחטין עליו את הפסח, וכ"כ הרמב"ם פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"י דקטן היודע לאכול כזית מצה חייב במצה, ואם נימא דיש חצי שיעור במצוות א"כ אפילו אם אינו יכול לאכול כזית שלם יהא חייב בחינוך עכ"פ על חצי שיעור, ומוכח דבמצוות אין דין חצי שיעור.

יבואר מש"כ המהר"ל דיסקין דאין הקטן מקיים המצוה רק אם מקיים המצוה בשלימותה

וב' לדחות דלעולם י"ל דיש חצי שיעור במצוות אבל ליכא חיוב חינוך על חצי שיעור, דלא חייבו חכמים בחינוך רק אם יכול הקטן לקיים את כל המצוה בשלימותה, אבל אם אין יכול לקיים את כל המצוה בשלימותה כראוי אין חייב כלל לחנכו על חלק מהמצוה.

וכמו שאמרו בגמ' שם דקטן היודע לנענע חייב כלולב, ומבואר דאם אינו יודע לנענע אינו חייב בחינוך, והרי אין הנענועים מעכבין כדאיתא שם דמדאגביה נפק ביה, והנענועים נקראים רק שיירי מצוה, ואמאי אם אינו יודע לנענע אינו חייב בחינוך, וע"כ מוכח מזה דלא חייבו חכמים בחינוך אלא א"כ יכול לקיים המצוה בשלימותה כתיקונה, ואף בדינים שהם רק מדרבנן אם אינו יודע לקיימם לא חייבוהו חכמים, דרק אם יכול לקיים את המצוה בשלימותה חייבוהו חכמים.

ולכא' לפ"ז הדין נותן שצריך לילך רק למקום שבו יוכלו בניו הקטנים לשמוע את כל המגילה, דאם לא ישמעו את כל המגילה אינו מקיים מצות חינוך כלל שהרי קטן שאינו יודע לנענע אפשר להרגילו לנטילת לולב ומ"מ לא חייבוהו בחינוך כלל והכי נמי כל שאינו מקיים המצוה כתקונה אינו חייב לחנכו באופן זה ויקראנו בביתו באופן שישמע כל המגילה.

יבואר אם ראוי לחנך את הקטנים לקרות ק"ש בלי ברכות ק"ש

והנה נשאלתי בקטנים ההולכים לתלמוד תורה ומתפללים בת"ת ואין מספיקין לקרות ק"ש בזמנה אם ראוי לחנכם לקרות ק"ש בביתם קודם שילכו לת"ת בלא ברכות או דאין ראוי לחנכם לקרות ק"ש בלי ברכות.

והנה לכא' למשנת מהמהר"ל דיסקין דמצות חינוך הוא רק כשמקיים את המצוה בשלימותה, א"כ ה"נ אין לחנכם לקרות ק"ש בלי ברכות, דהא לכתחילה צריך לקרות ק"ש עם ברכותיה, ואין המצוה מתקיימת בשלימותה

² יעוין בישועות יעקב סימן תר"ח סק"א כתב דקטן שנעשה גדול באמצע יום"כ כיון שרשאי לאכול מקצת היום תו לא נתחייב בעינוי דמערב עד ערב כתיב וכל שלא התחיל בתענית אינו חשוי תענית כל שאינו מעת לעת, ובהעמק שאלה שאילת אקס"ז כתב דמי שהגדיל באמצע יום"כ לשיטת השאלות שיי"ג שנה מעת לעת בעינן צריך להתחיל להתענות מבערב משום שכשיגדיל ויתחייב להתענות לא יוכל לקיים התענית אם לא

יבואר מש"כ רבינו מנוח דתרי חנוכי הוו

יבואר דלפמשנ"ת לעי' דכל סברת המהריל"ד הוא רק לענין שלא הגיע לגיל חינוך ליכא ראייה מהא דקטן יוצא בלולב שאול

והנה הרמב"ם דקדק ושינה בלשונו, דעל קטן בן ט' שנים וכן עשר כ' הרמב"ם **שמחנכין אותו לשעות**, ועל בן אחת עשרה שנה כ' הרמב"ם שהוא מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות, וכ' ברבינו מנוח שם דהרמב"ם בא להודיענו דתרי חנוכי הוו כדאמרין בגמ' אמר רבה תרי חנוכי הוו חד לעיניו וחד להשלמה, וחנך השעות אינו חובה מדרבנן, אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר, כדכתיב חנך לנער על פי דרכו וגו', וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה כדאמרין יודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו.

והחנך הזה אינו מוטל אלא על הבנים לא על הבנות, והיינו דאמרין בניור שלהי פרק מי שאמר הריני נזיר בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה ואע"ג דריש לקיש קאמר לה אף הוא לא אמרה אלא בהאי חינוך ראשון בלא השלמה אבל בחינוך שני דהיינו כשהם בני י"א שבה שחיביין להשלים מדרבנן שוין בו תינוק ותינוקת שהרי השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה וה"ה לעונשין שהם מדברי סופרים שאין הדין נותן להיות התינוקת פטורה להתענות במקום שהתינוק חייב להתענות וכו' וז"ש הרב כאן מתענה ומשלים מדברי סופרים ולמעלה כתב מחנכין אותו ולא כתב מחנכין אותו לשעות מדברי סופרים לפי שאין חינוך שעות מדרבנן כלל שאין מדרבנן חיוב חינוך בלא השלמה שיעשה המצוה כתיקנה וכמשפטה בשלימות, עכ"ל.

ומבואר בדבריו דאיכא במצוות חינוך ב' ענינים, האחד הוא להרגילו במצוות, הנלמד מקרא דמשלי "חנך לנער על פי דרכו", ובזה אין צריך שיעשה המצוה כתיקנה וכמשפטה, אלא העיקר שיתרגל לקיים את המצוות, ולהכי סגי אפילו בתענית שעות בלבד, ועוד נאמר במצוות חינוך דהקטן בעצמו חייבוהו חכמים במצוות כמו שהגדול חייב, ובזה הוא מחוייב לעשות המצוה כתיקונה וכמשפטה, ולא כל הקטנים שוים בזה, דקטן בן ט' וכן עשר חייב רק בהך חינוך שהוא להרגילו במצוות ולהכי סגי שיתענה תענית שעות בלבד, אבל בן י"א חייב גם בהך חיוב חינוך שהוא בעצמו חייב בכל המצוות כמו גדול ולהכי חייב גם להשלים התענית.

ולפ"ז י"ל דה"נ לענין חיוב חינוך של קריאת המגילה אה"נ דבהך חיוב חינוך שחיבינו חכמים הקטנים במצוות כמו גדול לא סגי שישמעו רק רוב המגילה, אבל בשביל הך דין חינוך שחיבינו חכמים כדי שיתרגל במצוות סגי גם שישמעו רק רוב המגילה, דבכדי להרגילו במצוות אין צריך דוקא שיקיים את המצוה בשלימותה, דבשביל שיתרגל לקיים את המצוות סגי שמקיים את עיקר המצוה.

יבואר דהך חיובא דחינוך שהוא להרגילו במצוות הוי מדאורייתא

ובמשך חכמה בפרשת וירא עה"פ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' כיון לדברי רבינו מנוח, וכ' דהך חיוב חינוך שהוא כדי להרגילו במצוות הוא דין דאורייתא, דכ' דבהך קרא כי ידעתיו וגו' איכא מקור למצוות חינוך מקרא, דחזוין שאברהם אבינו צוה את בניו בקטנם על המצוות, וקרא "חנך לנער על פי דרכו" (משלי כב, ו) שהביא הרמב"ם בסוף הלכות מאכלות אסורות [ושם לענין איסורים] הוי מדברי קבלה, אבל העיקר מאברהם. וכאן משמע שאף לבנות מצוה על האב. ויעוין מגן אברהם, דרך בניור אין מצוה על בתו, וכן משמע בגמרא שם, ואין מקום להאריך עכ"ד. [אך חלוקים הם לענין חיוב חינוך בבית, דברבינו מנוח כ' דבהך חיוב חינוך שהוא כדי שיתרגל הקטן במצוות חייב רק הבן ולא הבת, אבל במשך חכמה נקט להדיק דבהך חיוב חינוך חייב גם על הבת].

יבואר דגם מדברי רבינו יונה מתבאר דתרי חנוכי הוו

והעירוני שכן מבואר גם בדברי רבינו יונה בברכות דף י"א ע"ב מדה"ס, דרש"י בברכות שם כתב דאפילו קטנים שהגיעו לחינוך פטורים מק"ש, והביא רבינו יונה שיש שמקשין עליו מדאמרין בסוכה קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה, היודע לקרוא אביו מלמדו פסוק ראשון של ק"ש, היודע לשמור

וכן הראיה מהתוס' בפסחים דף פ"ח שקטן אוכל פסח שלא למנויו י"ל דכיון דעד שיהיה לא יוכל לאכול למנויו, ע"כ דמשום הא לא חשיב שלא הגיע לגיל חינוך, דאל"כ לעולם לא יבוא לכלל חינוך של אכילת הפסח, וע"כ דאף שא"י יכול לאכול הפסח רק שלא למנויו מ"מ הגיע לגיל חינוך לענין פסח, וא"כ שפיר מקיים דין חינוך אף כשאוכל פסח שלא למנויו.

אבל מהא דיומא דמחנכין את הקטן לתענית שעות ביום הכיפורים קשה על דברי המהריל"ד, דמבואר דאף שלא הגיע לגיל שיכול לקיים את המצוה בשלימותה אפ"ה חייבוהו בחינוך.

יבואר דאפילו אם בשאר מצוות מתקיים חינוך כשאינו מקיים את המצוה בשלימותה כשאינו שומע את כל המגילה גרע טפי

אך לכאו' י"ל דאף אם נימא הכי דכשהגיע לגיל חינוך מקיים הקטן המצוה אף שאין מקיימה בשלימותה, מ"מ אם אינו שומע את כל המגילה אינו יוצא יד"ח, ולא מתקיים בזה מצות חינוך, דהנה יעוי' בבה"ל סוס"י תרנ"ז עמש"כ השו"ע דקטן היודע לנענע אביו לוקח לו לולב, וכ' הבה"ל דפשוט דצריך שיהיו ד' מינים ששרים כמו בגדול.

ולכאו' צ"ע מאי שנא מלולב שאול שהביא בס' תרנ"ח דעת הפוסקים דיוצא בלולב שאול, וע"כ נראה דדוקא לענין שאול ס"ל דמתקיים מצות חינוך, וכמו שביאר בשעה"צ שם סקל"ו דמצוות חינוך הוא רק על עצם המצוה ולא על פרטי המצוה, והיינו דלולב שאול אינו חסרון בעצם המצוה, רק הוא תנאי בקיום המצוה דבעינן לכם, וזה לא בעינן במצוות חינוך, אבל שאר פסולין דד' מינים שהם פסולין בעצם המצוה, פוסל נמי לגבי קטן.

ולפ"ז נראה דהכ"נ כל שאינו שומע כל המגילה הרי זה חסרון בעצם המצוה עצמה, דמצוותה לקרות כולה, ואין זה רק פרטי המצוה, וא"כ לא מתקיים בזה מצות חינוך.

יבואר דאף אם בנו הקטן לא יכול לשמוע את כל המגילה חייב לחנכו לשמוע לפחות חלק מהמגילה

והנה אם הוא משער שאף בבית הכנסת קטן אין בנו יכול להתרכז בכל קריאת המגילה, ובודאי שלא יצליח לשמוע את כל המגילה, א"כ לדברי המהריל"ד עדיין לא הגיע לגיל חינוך לענין קריאת המגילה, ואף אם נימא שלא כהמהריל"ד הא נתבאר דאם אינו שומע את כל המגילה הרי זה חסרון בעצם המצוה עצמה, וא"כ הדין נותן שלא יצטרך לקחת בן זה לשמוע קריאת המגילה, ולא שמענו כזאת.

ונראה לבאר בזה, דהנה ברמב"ם בהל' שביתת עשור פ"ב הל' י' וי"א כתב וז"ל קטן בן תשע שנים וכן עשר שנים מחנכין אותו לשעות, כיצד היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש, היה רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע, לפי כח הבן מוסיפין לענותו בשעות, בן אחת עשרה שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות, ובה"א בת שתיים עשרה שנה ויום אחד וכן שלש עשרה שנה ויום אחד שהביאו שתי שערות הרי הן כגדולים לכל המצוות ומשלימין מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות עדיין קטנים הן ואינם משלימין אלא מדברי סופרים וכו' עכ"ל.

¹ ובאמת גם קטן המופלא הסמוך לאיש ואפי' בחור בר מצוה גם קשה מאוד להתרכז בקריאת המגילה ולשמוע כל המגילה בלא להחסיר תיבה אחת וצ"ל שגם אם אינו מתרכז בשמיעתו הרי הוא יוצא יד"ח שהרי הלועז ששמע אשורית יצא והרי כל שאינו מבין מה

תפיליו אביו לוקח לו תפילין, ויש לומר דהתם לא קאמר ע"ד חיוב אלא להרגילו במצוות עכ"ל. ומבואר דיש קטן שאינו חייב בחינוך אלא רק צריך להרגילו במצוות, והוא כמשנ"ת דיש ב' עניני חינוך האחד להרגילו במצוות ועוד חיוב שחייבו הקטנים במצוות כמו הגדול.

והנה כשהקטן אינו רוצה לקיים מצוותו שחייב מדרבנן וצריך לזרוז ע"כ ואם יכפוהו ברבים יתכן מאוד שזה יגרום לו להסיר מעליו עול התורה והמצווה בזה מצוות חינוך להרגילו גדול יותר ולא יכהו אע"פ שאצל הגדול שאינו עושה מצוות מכין אותו עד שתצא נפשו ולא חיישינן שיבעט במצוה אבל בקטן שמצוה להרגילו במצוות וגם חייבוהו חכמים במצוות מדרבנן אבל כל היכא שעל ידי חנוכו לקיים המצוה כתקונו יגרום שלא יתרגל למצוות בוודאי לא יכהו וירגלו לפרוק מעל עצמו עול המצוות וכן שמעתי שאמר הגאון הגדול ר' אברהם גנחובסקי זצ"ל.

יבואר דחיוב נשים בקריאת המגלה הוא חיוב שמיעה אע"פ שאין שומעין כל התיבות

עוד יש לדון בזה מטעם אחר, דהנה בלקט יושר לתלמיד תרומת הדשן הלכות פורים כתב דנשים יוצאות במגילה אף בקריאה משובשת, וכן כתב שם דאע"פ דהשומע מתנמנם לא יצא מ"מ בנשים אפשר דאין קפידא. **וצ"ב** מאי שנא נשים מאנשים הא נשים חייבות במקרא מגילה כמו אנשים מפני שאף הן היו באותו הנס. ונראה ביאורו עפ"י שיטת הראב"ה דאע"פ שאמרו נשים חייבות בקריאת המגילה, מ"מ אין חיובן שיהיו לאנשים, דאנשים בקריאה ונשים בשמיעה [ולכן כ' דאין אשה מוציאה איש במגילה משום דלא היא בר חיובא במצות קריאה והובא בשו"ע סי' תרפ"ט ס"ב], ובהו"ל דחובת שמיעה סגי אף בקריאה משובשת ואפילו מתנמנם, דכל ששמעו עיקר סיפור המגילה סגי בזה.

והנה בבה"ג הל' מגילה סי' י"ט מבואר דאף קטנים חיובן בשמיעה כנשים ולא בקריאה עיי"ש, וא"כ לפמשי"נ מדברי הלקט יושר לגבי נשים דאי"צ לשמוע כל תיבה במגילה, י"ל דה"ה בקטנים כיון דהכ"נ אין חיובן אלא בשמיעה כנשים.

יבואר אם קטן אין חיובו אלא בשמיעה

אולם באמת צ"ע דלכאורה קטן שהגיע לחינוך למה לא יהא חייב בקריאה כאנשים, הא מצות חינוך הוא לחנכו במה שיתחייב בגדלות. ויתכן לומר דכל דברי הבה"ג דקטנים חייבים בשמיעה כנשים היינו דוקא כל זמן שלא הגיעו לחינוך דאין לחייבן מצד מצות חינוך בחובת קריאה כאנשים גדולים, ומ"מ חייבים בשמיעה כנשים. וכן מצינו בראב"ה ע"מ"ס מגילה סי' תקס"ט ובספר הפרנס סי' ע"ר בשם הראב"ה שכ' בהדיא דאף קטנים שלא הגיעו לחינוך חייבים במגילה, ולמדנו מן מדרבי הירושלמי דמפרש טעמא דקטנים חייבים במגילה מפני שאף הן היו באותו הנס כנשים, ומבואר דהוא חיוב בפנ"ע ולא מדאורייתא.

דהביה"ל בסוף סי' קפ"ד כ' לבאר דברי הרדב"ז דחייב לברך בכה"ג ברכהמ"ז מדאורייתא, אבל החזו"א או"ח סי' ל"ד סק"ד כ' דכיון שהסיח דעתו כבר מלאכול שוב אינו מתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא דלא מצטרף עם אכילתו הקודמת.

וידוע להעיר בדברי החזו"א ממש"כ בס"י כ"ח סק"ב דלדעת הרמ"א בס"י קצ"ז סע' ד' בשם י"א דאינו חייב בברכהמ"ז מדאורייתא אם אינו שותה בסעודה, אם לא שותה בסעודה ובירך ברכהמ"ז ואח"כ שותה מתחייב בזה לברך ברכהמ"ז מדאורייתא דקודם לכן לא היה חייב לברך ברכהמ"ז כי אם מדרבנן, ולכא"ז זה סותר למש"כ בס"י ל"ד דאם אכל לאחר שבירך ברכהמ"ז ורק אז נעשה שבע מאכילתו לא מתחייב לברך שוב ברכהמ"ז.

מדין חינוך ע"ש, וא"כ י"ל דדוקא לענין חיוב זה כ' הבה"ג דהוא חיוב שמיעה כנשים [והיינו דמטעם שאף הן היו באותו הנס לא חייבו אלא בשמיעה], אבל לאחר שהגיע לחינוך י"ל דחייב בקריאה מדין חינוך.

וכן מוכח לכאורה מהא דלשיטת ר' יהודה (במגילה י"ט ב') קטן שהגיע לחינוך מוציא במקרא מגילה, ואי נימא דאינו חייב בקריאה אלא בשמיעה א"כ היאך מוציא גדול, הא לא הוי בר חיובא בקריאה, ומאי שנא מנשים שאין מוציאות אנשים לשיטת הראב"ה. ועל כרחק נראה דקטן שהגיע לחינוך חייב בקריאה וכמש"כ. וא"כ קטן שהגיע לחינוך שפיר חייב לשמוע כל תיבות המגילה כמו גדול משום דחייב בקריאה.

אמנם יעוי' בא"ר סי' תרפ"ט שביאר דהא דלרבנן אין קטן מוציא את הגדול במקרא מגילה [אע"פ שהגיע לחינוך], משום דאינו חייב בקריאה אלא בשמיעה, והיינו דבהא גופא פליגי רבנן אדר"י דר"י ס"ל דהוי חיוב קריאה, ורבנן ס"ל דהוי חיוב שמיעה, ובהו"ל תירץ הסתירה בדברי השו"ע דבס"י תרפ"ט דבס"י תרפ"ט גבי מגילה סתם דקטן אינו מוציא, ובס"י תרע"ה לגבי חנוכה הביא שיטת בעה"ט דקטן מוציא את הגדול, ועי' מו"א בס"י תרפ"ט סק"ד שעמד בזה, ותני' הא"ר דבמגילה גרע כיון דקטן אינו חייב אלא בשמיעה ע"ש, וכ"כ הפמ"ג בא"א שם ובראש יוסף מגילה י"ט ב' ע"ש. ולפ"ז מבואר דלהלכה דקי"ל כרבנן אפילו קטן שהגיע לחינוך אינו חייב אלא בשמיעה. וצריך לבאר דאע"פ שבגדלותו יתחייב בקריאה, מ"מ מאחר דבלא"ה חייב בשמיעה [מטעם שאף הן היו באותו הנס כנשים וכנ"ל], שוב לא חייבוהו רבנן בקריאה משום חינוך.

ולפ"ז שוב י"ל דלדעת הלקט יושר הנ"ל דנשים יוצאות בקריאה משובשת ואפילו שמעו מתנמנם, והיינו ע"כ משום דלענין חובת שמיעה סגי בזה ואי"צ שישמעו כל תיבה ממש וכנ"ל, א"כ ה"ה לענין קטנים י"ל דסגי בזה. וצ"ע בזה.

יבואר דברמב"ם מדוקדק שאין הקטנים חייבים בעצמם בקריאת המגלה

והנה כתב הרמב"ם פ"א מהלכות מגילה וחנוכה הלכה א' ומחנכין את הקטנים לקרותה, ובכסף משנה דקדק דס"ל דאינו חיוב על הברך עצמו אלא על האב אבל הרמב"ם בפ"ה מברכות ה"א ובפ"ג מציעת ה"ט ובפ"ו מסוכה ה"א ובפ"ז מלולב ה"ט כתב שהקטן חייב במצוות מדברי סופרים וכ"כ בפ"ה מברכות שקטן מוציא אביו כשלא אכל כדי שביעה ואי נימא שאינו חייב במצוות אלא שאביו צריך לחנכו איך מוציא את אביו הרי אינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים יד"ח.

ונראה לכאורה שהרמב"ם לא כתב כן אלא במגילה ובהו"ל כ"ר שאינו מוציא את הרבים יד"ח מאחר ואינו חייב בעצמו מדברי סופרים אלא שאביו מחנכו במצוות, וראיתי בדברים נפלאים ל ידידי הגאון ר' מנחם טוקר שליט"א בקונטרס ששון המועד על פורים שכתב לבאר אמאי אין מצוה על הקטן בעצמו לקרות המגלה יעו"ש.

בענין אם חילק סעודת שבת לשתיים, ונעשה שבע רק בסעודה השניה, ושכח רצה אם חוזר

וצ"ל דס"ל להחזו"א דרך אם כשבירך ברכהמ"ז הסיח דעתו מלאכול ולא היה בדעתו לאכול עוד אז אינו מתחייב שוב לברך, דכיון שהסיח דעתו לא מצטרף ב' האכילות יחד, אבל אם היה בדעתו לאכול עוד אע"פ שבירך כבר ברכהמ"ז, כשאוכל שוב ונעשה שבע מצטרף האכילות יחד ומתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא, ובס"י כ"ח איירי שהיה דעתו לשתות לאחר ברכהמ"ז ולהכי כ' דמתחייב שוב לברך ברכהמ"ז מדאורייתא.

יבואר אם מחלק הסעודה לשניים לצאת יד"ח סעודה שלישית אם חשיב סעודה אחת כדי להתחייב ברכהמ"מ מן התורה

והנה בטור בס"י רצ"א כ' דאדוני אבי הרא"ש בסעודת שבת בבוקר היה מברך ברכת המזון, ושוב היה נוטל ידיו ומברך עליהם ומברך המוציא, והיה אומר שיותר טוב לעשות כן, כיון שנמשכה סעודת הבוקר עד אחר המנחה, ואם לא היה עושה מיד השלישית לא היה יכול לאכול אחר כך אלא אכילה גסה, וכ"כ בתשובה כלל כ"ב סי' ד' שכך ראה שרבותיו נוהגים וכן הוא נוהג אחריהם, ויעו"י שם שכ' דלא הוי ברכה שאינה צריכה משום שהוא מפסיק רק לכבוד שבת. **והנה** בכה"ג שבירך ברכהמ"מ בתוך סעודתו כדי לקיים סעודה שלישית אם בסעודה הראשונה לא אכל כדי שביעה, וגם בסעודה השניה לא אכל כדי

שביעה אבל בצירוף ב' הסעודות נעשה שבע לכאן' מתחייב לברך ברכהמ"ז מדאורייתא לכו"ע דהא הכא היה דעתו לאכול עוד לאחר שיברך ברכהמ"ז וגם החזו"א ס"ל דבזה מתחייב לברך ברכהמ"ז מן התורה.

והנה אע"פ דבלא"ה הוא חייב בברכהמ"ז על אכילתו השניה מ"מ איכא נפק"מ אם מתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא אם יכול להוציא אחר שחייב מדאורייתא בברכהמ"ז, דאם אינו חייב אלא מדרבנן אינו יכול להוציא אבל אם הוא מתחייב עכשיו מדאורייתא שפיר הוא יכול להציאו.

ועוד נפק"מ אם יש לו ספק אם בירך ברכהמ"ז אם צריך לברך דאם הוא חייב רק מדרבנן אינו צריך לברך דספק דרבנן לקולא אבל אם הוא חייב מדאורייתא צריך לברך דספק דאורייתא לחומרא.

אך לכאן' לדעת החזו"א דאינו חייב בברכהמ"ז מדאורייתא אלא אם כן היה דעתו לאכול עוד, והיינו משום דרך כשמצטרפי ב' האכילות יחד וחשיבא סעודה אחת או חשיב שאכל כדי שביעה, ומתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא, א"כ אם נחשיבם כסעודה אחת א"כ לא יעלה לו לב' סעודות, והוא הרי צריך לאכול ב' סעודות שבת, ואם עולה לו לב' סעודות ע"כ דלא מצטרפי ב' הסעודות ולא חשיב כסעודה אחת, וא"כ גם לא יתחייב בזה שוב לברך ברכהמ"ז מדאורייתא לדעת החזו"א.

ובאמת במג"א בס"י רצ"א סק"ו כ' דאם רוצה להפסיק את הסעודה לשתיים יקום וילך וימתין מעט בנתיים, ואותן שנשארים במקומן לא יצאו ידי חובתן דהוי כסעודה אחת, וכ"כ המ"ב שם ס"ק י"ד. וא"כ אם עולה לו לב' סעודות לא יתחייב לדעת החזו"א בסעודה השניה בברכהמ"ז מדאורייתא, וכמשנ"ת, אבל לדעת הביה"ל דאף כשלא היה בדעתו לאכול עוד אם נעשה שבע באכילתו השניה מתחייב לברך ברכהמ"ז מדאורייתא שפיר משכחת לה שיעלה לו לב' סעודות שבת ויתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא רק בסעודה השניה.

יבואר אם אחר שבירך ברכהמ"ז על סעודת שניה של שבת שותה מים ונתחייב בברכהמ"ז מן התורה ושכח רצה מה דינו

ומעתה יש לדון אם חילק את הסעודה לשתיים ובסעודה הראשונה לא אכל כדי שביעה ורק בסעודה השניה אכל כדי שביעה דאז הוא מתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא ושכח להזכיר רצה בסעודתו השניה אם צריך לחזור או לא.

דהנה הרי בסעודה שלישית אם שכח רצה אינו חוזר כמ"ש בשו"ע ס"י קפ"ח סע' ח' דכיון דאיכא פלוגתא אם חייב בסעודה שלישית לאכול דוקא פת אינו חוזר, דהא דצריך לחזור בשכח רצה מבואר בגמ' בברכות דף מ"ט ע"ב דהטעם בזה הוא דכיון שהוא מחוייב בברכהמ"ז שהרי חייב לאכול פת להכי חוזר על רצה, וא"כ בסעודה שלישית להני דעות שאין צריך דוקא פת כיון דאינו מחוייב בברכהמ"ז אין צריך לחזור על רצה, ואע"פ שמעיקר הדין קי"ל דצריך לאכול פת בסעודה שלישית, מ"מ מספק אינו יכול לחזור דספק ברכות להקל.

אבל הכא אף שזה סעודה שלישית של שבת, מ"מ הרי הא דמתחייב בברכהמ"ז מדאורייתא הוא על סעודתו השניה שעליה היה מחוייב בברכהמ"ז, ובסעודה שניה הרי הדין הוא שאם שכח רצה חוזר, א"כ אפשר דאף הכא צריך לחזור על רצה, דהא מברך הוא על הסעודה השניה, ואע"פ שכבר בירך ברכהמ"ז על סעודתו השניה והזכיר בה רצה, מ"מ עכשיו שנעשה שבע מתחייב הוא שוב לברך ברכהמ"ז מדאורייתא על סעודתו השניה וא"כ הזכרת רצה תהא לעיכובא בה.

יבואר אם רק בהזכרה המוכרחת חוזרין או דסגי שברכהמ"ז הוא מחוייב חוזר

אך אפשר דאין צריך לחזור, דהרי הא דצריך לחזור על רצה הוא משום דהוא מוכרח להתחייב בשבת בברכהמ"ז דהא מחוייב הוא לאכול פת, אבל הרי הוא אינו מוכרח להתחייב בשבת בברכהמ"ז דאורייתא, דהא ידי חובת סעודת שבת יוצא גם בפחות מכדי שביעה, [ובמ"ב בס"י רצ"א ס"ק י"ז דהמ"א כתב בשם ספר חסידים דמי שיש לו מזון ב' סעודות מצומצמות ואם יחלקם לג' סעודות לא יהיה לו כל סעודה לשבעה מוטב שיאכל ב' סעודות לשבעה, ומבואר דבעינן שיאכל בסעודת שבת שיעור כדי שביעה, אכן אין זה לעיכובא]

וא"כ אינו מוכרח להתחייב בשבת בברכהמ"ז כי אם בברכהמ"ז דרבנן, ועל כן אף שמתחייב שוב לברך ברכהמ"ז דאורייתא על אותה סעודה שהיה מחוייב בה, מ"מ לא תהא הזכרת רצה שבה לעיכובא, דאינו מחוייב בברכהמ"ז זה.

ולכאן' שורש הנידון בזה הוא, במה שיש לדון בהא דאמרו בגמ' בברכות הנ"ל דהא דחוזר על רצה בשבת הוא משום דלא סגי דלא אכיל, האם העיקר בזה הוא דכיון שהוא מוכרח להתחייב בברכהמ"ז א"כ גם ההזכרה שבו הוי לעיכובא, או שדי אם הוא מחוייב באכילה שמחייבת ברכהמ"ז שכל שהאכילה מחייבת ברכת המזון אף ההזכרה של הברכהמ"ז דידהו הוי לעיכובא.

דאי נימא דרק אם מחוייב בברכהמ"ז ההזכרה מעכבת הרי נדון דידן אין הברכהמ"ז מחוייבת שהיה יכול להסתפק בברכהמ"ז הראשון שבירך כשעדיין לא שבע והיה יוצא בזה סעודת שבת, אבל אי נימא שכל שהאכילה מחייבת ברכהמ"ז הברכהמ"ז של אותה אכילה ההזכרה מעכבת הכי נמי הרי אותה אכילה שעליה הוא מברך הרי היא מחוייבת שהרי בסעודה שניה חייב לאכול פת וא"כ גם ההזכרה דידהו מעכבת וכיון שנתחייב לברך עליה שנית שפיר הוי הזכר דידה לעיכובא.

יבואר דאין הטעם דחוזר משום דההזכרה של שבת היא מוכרחת

והנה היה מקום לומר דכוונת הגמ' 'דלא סגי דלא אכיל', היינו דהיכא שההזכרה היא מוכרחת, הוי ההזכרה ג"כ לעיכובא אבל היכא שההזכרה אינה מוכרחת אין ההזכרה מעכבת.

אולם זה ודאי אינו כן, דהא היכא שאכל סעודת שבת ויו"ט ומברך ברכהמ"ז משחשיכה נחלקו הראשונים אם צריך להזכיר בברכהמ"ז שבת ויו"ט, ובשו"ע סוף ס"י קפ"ח כ' דמזכיר דאולינן בתר התחלת הסעודה, אך כ' בביה"ל שם (ד"ה מזכיר) דאם שכח להזכיר ונזכר קודם שפתח בברכת הטוב והמטיב לא יברך אשר נתן וכו' לפי מה שכתב המג"א בס"י רע"א סקי"ד דגם המחבר שפוסק דאולינן בתר התחלת הסעודה ג"כ ספוקי מספקא ליה א"כ בודאי אין לברך שום ברכה בשם ומלכות עיי"ש. וא"כ אמאי צריך לחזור על יעו"י ביו"ט הא יכול לברך ברכהמ"ז בלילה ולא יתחייב להזכיר יעו"י להנך ראשונים דס"ל דכשמברך בלילה אינו מזכיר יעלה ויבוא בברכהמ"ז.

וע"כ מוכח מזה דאין הטעם דחוזר משום דההזכרה מחוייבת, דבאמת אין ההזכרה מחוייבת דהא יכול לברך בלילה ולא יתחייב להזכיר יעלה ויבוא בברכתו, אלא הטעם הוא או משום שהברכהמ"ז מחוייב, או משום דחייב לאכול אכילה המחייבת ברכהמ"ז.

והנה אם נימא דמשום דהאכילה מחוייבת להכי גם ההזכרה לעיכובא, א"כ בנידון דידן הרי הוא מברך ברכהמ"ז על אכילה המחוייבת, ואע"פ שכבר בירך על אכילה זו, מ"מ כיון דנתחייב לברך עליה שוב, הרי ההזכרה שבו הוי לעיכובא, דגם הברכהמ"ז השני הוי על הסעודה שניה שהיא אכילה המחוייבת, ולהכי י"ל דגם ההזכרה שבו הוא לעיכובא.

אבל אם נימא דהא דחוזר על רצה הוא משום דהוא מוכרח להתחייב בברכהמ"ז, א"כ הכא הרי אינו מוכרח להתחייב בברכהמ"ז השני דהא יוצא ידי"ח סעודת שבת גם באכילה שאין בה כדי שביעה.

יבואר אם יוצאין סעודת שבת בפת הבאה בכסנין

והנה במג"א בס"י קס"ח הקשה עמש"כ הרמב"ם בפ"י מהל' חמץ ומצה ד"ה דמצה שלשה במי פירות יוצאין בה יד"ח מצה, ומצה עשירה אינה אלא בנילושה ביין ושמן ודבש וחלב, אבל בשאר מי פירות לא חשיב מצה עשירה ויוצאין בה יד"ח מצה, ולכאורה הרי כשלשה במי פירות הוי פת הבאה בכסנין למש"כ השו"ע סימן קס"ח ס"ו וא"כ יתכן שלא יתחייב לברך על המצה ברכהמ"ז, וא"כ אמאי אם שכח יעלה ויבוא בליל פסח צריך לחזור, הא אינו מוכרח להתחייב בברכהמ"ז, דהרי יכול לאכול מצה שנילושה בשאר מי פירות ולברך לאחריה רק ברכת מעין שלש, והכריח מזה שאין יוצא יד"ח מצה בפת הבאה בכסנין, ומש"כ הרמב"ם דבנילוש בשאר מי פירות יוצא בה מצה אינו חשוב פת הבאה בכסנין יעו"ש.

אמנם בפמ"ג סימן קפ"ח א"א סק"ט כתב להוכיח מהר"ן דס"ל שיכול לצאת סעודת שבת ויו"ט בפת הבאה בכסנין דהנה הר"ן ז"ל בסוכה דף כ"ז הקשה דלמ"ל קראי לחייב לאכול כזית פת לילי יו"ט של פסח ושל סוכות הא

בלא"ה מחוייב לאכול כזית פת משום יו"ט ותירץ בנוגע לפסח דמצד חיוב סעודת יו"ט היה יוצא במצה עשירה ע"ש והרי מצה עשירה הוא שנילושה במ"פ ולדעת הש"ע כל כה"ג הוי פת כסנין לשי' הרמב"ם ז"ל וא"כ יהא מוכח מדברי הר"ן ז"ל שיוצאין ידי סעודת יו"ט בפת כסנין.

ובקהילות יעקב ברכות סימן כ"ה כתב ז"ל ונהי שמגוף הקושיא אין הכרח לדון זה דהא יש לתרץ דלולי חיוב המצה המיוחד אלא משום סעודת יו"ט בלבד היה אפשר במצה שלא נעשית לשם מצוה כהא דבציקות כותים, וכמוש"כ המאירי ז"ל בברכות דמ"ט דאפשר בבציקות כותים, א"נ במצה עשירה אי לאו מצד מצות מצה ע"ש, עכ"פ מלשון הר"ן ז"ל ומאירי ז"ל מוכח דיוצאין יד"ח סעודה במצה עשירה שהוא לכאורה פת כסנין, ע"כ.

ואפשר דס"ל להרמב"ם ולהר"ן כמ"ש המאירי בברכות דף מ"ט ע"ב ד"א שיוצאין בשבת ויו"ט בכל דבר שברכתו מעין שלש, ודאמר' לא סגי דלא אכיל, היינו משום דגם במעין שלש צריך הזכרה כמבואר בירושלמי עכ"ד. והיינו דגם ההזכרה במעין שלש הוי לעיכובא.

יבואר שהזכרת מעין המאורע במעין שלש אינו לעיכובא

אבל במ"ב בסי' ר"ח ס"ק נ"ח כ' דאם שכח להזכיר של שבת או יו"ט בברכת מעין שלש אינו חוזר ואסברה לה בשער הציון שם בסק"ס מכמה טעמים אחד דהא אינו מחוייב וסגי דלא אכל זה וכדלעיל סי' קפ"ח טעם זה על ראש

שמעתי להסתפק אם זכות אבות מהני לכן הבת, או דאינו אלא לכן הבן, כמו שאמרו במדרש בפרשת ויגש דבני בנים הרי הם כבנים בני בנות אינם כבנים, וא"כ אפשר שאין עומדת להם זכות אבות.

ושמעתי מהגאון הגדול ר' חיים קרייזר זצ"ל שאמר דמבואר בגמ' בברכות דף י' אמר רב המנאנא מאי דכתיב "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר" מי כהקדוש ברוך הוא שיועד לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו, חזקיהו אמר ליתי ישעיהו וגבי דהכי אשכחן באליהו דאזל לגבי אחאב (שנאמר וילך אליהו להראות אל אחאב), ישעיהו אמר ליתי חזקיהו וגבי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע, מה עשה הקדוש ברוך הוא הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה, שנאמר "בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" וגו' מאי "כי מת אתה ולא תחיה" מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא, אמר ליה מאי כולי האי אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה, אמר ליה משום דהוא לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בני דלא

"ויביאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו לתרומת ד' ולמלאכת אהל מועד ולעבודת הקדש". והנה היה בין בני ישראל עניים שלא היה בידם כל ידבנו לבו תקחו את תרומותי, שקער התרומה היה נדבת וכל כליו והיו עושים הכל משלהם, וה' שיועד מחשבת לבם ובמלכ"ם שם כתב ז"ל ובדרך הדרוש הנה עקר תרומת ה' אשר חלה עליו הקדושה היה נדבת הלב ותשוקת הרוח

ב' בעניין שכחת הזכרת יו"ט בברכת מעין שלש שאחר ד' כוסות

נסתפקו הלומדים במי ששכח לבלי פסח בברכת מעין שלש שמברך לאחר ד' כוסות להזכיר יו"ט בברכת על הגפן האם צריך לחזור, שהרי בעלמא מה שאינו חוזר על הזכרה במעין שלש הוא משום שכל שאין מחוייב לאכול אינו חוזר על ההזכרה כמבואר בגמ' ברכות מ"ט דאינו חוזר על הזכרה של ר"ח בברכה"מ דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, ולהכי אין צריך לחזור בהזכרה דמעין שלש שהרי אינו חייב לשנות יין וכדומה, אבל לבלי הסדר שיש חיוב לשנות ד' כוסות, וממילא מחוייב במעין שלש א"כ בשכח הזכרה דפסח במעין שלש לכאורה צריך לחזור ולברך.

ובשחר טל ילדותי שלחתי שאלה זו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וענה לי במכתבו יעוין שעה"צ סימן ר"ח ס"ק ס', והנה בשעה"צ שם כתב על מה שכתב במגן אברהם שאין חוזר על הזכרה במעין שלש, וכתב שם ז"ל וכמה טעמים בזה, אחד, דהא אינו מחוייב וסגי דלא אכל זה, וכדלעיל בסימן קפ"ח טעם זה על ראש חדש שאין מחזירין אותו בכל גונו, וכן מצאתי בחידושי הרא"ה, ועוד, דהא כמה פוסקים חולקין וסבירא להו דאין צריך להזכיר כלל, וכמו שכתב בבית יוסף, וגם בירושלמי גופא משמע דהוא רק לכתחלה דקאמר ר' ירמיה, הואיל ר' זעירא חש לה, אן צריכין למיחש לה, עכ"ל, ומבואר דההזכרה במעין שלש אינו לעיכובא כלל אפי' במקום שיש חיוב לשנות יין שמחוייב בו בברכת מעין שלש.

ושמעתי שמו"ה הגרא"מ שך זצוק"ל נשאל בזה, ואמר דכל מה שהזכיר על הזכרה, אינו אלא במקום שיש חיוב אכילה מצד היו"ט, כסעודת שבת ויו"ט, משא"כ שית' ד' כוסות אינו חיוב מצד היו"ט, אלא משום ליל ט"ו ניסן שנתחייבנו בו בסיפור יציאת מצרים וחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ולכן צריך לעשות מעשים של היוצא לחירות והוא מדין מצוות סיפור יציאת מצרים אבל אינו מדיני היו"ט ולהכי אם שכח הזכרה דיו"ט במעין שלש אין צריך לחזור. אמנם לכאורה בתוס' סוכה דף כ"ז מבואר דמאחר ואמרו שם בגמ' דבסוכות אינו חייב לאכול כל הימים בסוכה, לבד מליל ראשון, ושאר הימים אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל,

חדש שאין מחזירין אותו בכל גונו וכו' ועוד דהא כמה פוסקים חולקין וסבירא להו דאין צריך להזכיר כלל וכו' וגם בירושלמי גופא משמע דהוא רק לכתחילה דקאמר ר' ירמיה הואיל ר' זעירא חש לה אן צריכין למיחש לה עכ"ד וא"כ לפ"ז אכתי קשה על דעת הרמב"ם אמאי חוזר על יעו"י לבלי פסח הא מצי לאכול מצה שלשה במי פירות ולא יתחייב בברכה"מ.

ולכאורה יהא מוכרח מכאן שכל שהאכילה מחוייבת לברך עליה ברכה אחרונה אע"פ שאין מתחייבין עליה ברכה"מ אבל ברכה אחרונה עם הזכרה צריכין לברך עליה אע"פ שאין ההזכרה במעין שלש לעיכובא מכל מקום כל שברך ברכה"מ עליה ההזכרה מעכבת וצ"ע.

ולפמשנ"ת דהא דחוזר על רצה בשבת הוא משום דהיכא שהאכילה היא מחוייבת גם ההזכרה היא לעיכובא, א"כ י"ל דכיון שהאכילה שהוא מחוייב לבלי פסח היא אכילה קבועה שחייב עליה לפחות ברכת מעין שלש הוי הזכרה בה לעיכובא, ואה"נ אם יברך ברכת מעין שלש לא תהוי הזכרה שבה לעיכובא, התם היינו טעמא משום שלא תיקנו בברכת מעין שלש הזכרה כי אם לכתחילה, אבל אם יברך ברכת המזון כיון שהאכילה היא מחוייבת ההזכרה שבה הוי לעיכובא, אבל בסעודה שלישית שאין חייב לאכול אפילו אכילה קבועה, דסגי שיאכל רק פירות, אין זה חשיב אכילה חשובה כ"כ [ומבואר בגמ' בברכות דף ל"ט דברכת בורא נפשות חשיבא 'ולא כלום'] דנימא דמשום הא ההזכרה שבה תהוי לעיכובא, ואכתי צ"ע בכל זה.

בעניין אם זכות אבות מצד אמו מהני ליוצאי חלציהם

מעלו, אמר ליה בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעבדי, אמר ליה השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא ידידיך ונפקי מנאי בני דמעלו, ע"כ, ומבואר דגם זכותו של ישעיה הנביא מועלת שיהיו בנים צדיקים.

והנה במדרש תנחומא פרשת פינחס סימן ג' הובא ברש"י שם איתא מה ראה הקדוש ברוך הוא לייחס פינחס אחר מעשה זה, שבשעה שנדקר זמרי בן סלוא עם כובי בת צור, עמדו השבטים עליו, ואמרו איתם בן פוטי זה, שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים, הרג נשיא שבט מישראל, לכך בא הכתוב ויחסו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וחזינו דכיון שאבי אמו פיטם עגלים לע"ז יתכן שמעשה של פינחס בא מכה הרע ומדה טובה מרובה שבוודאי השפעת כח אבי אמו משפעת בנכדו לזכות לזכות אבות, אמנם אפשר שהשפעת התכונות שיש באבי אמו משפיע בבן בתו אבל זכויות שיש לו אם מעבירם לבני בתו היה מקום להסתפק אבל מסתבר שזכות אבותיו מהני גם בזה וכמו הראיה שהביא הגר"ח קרייזר זצ"ל.

בעניין שהציון פועל יותר מהמעשה עצמו

להתנדב, זה היה עקר הנדבה, כמ"ש מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומותי, שקער התרומה היה נדבת וכל כליו והיו עושים הכל משלהם, וה' שיועד מחשבת לבם ובמלכ"ם שם כתב ז"ל ובדרך הדרוש הנה עקר תרומת ה' אשר חלה עליו הקדושה היה נדבת הלב ותשוקת הרוח

ולהכי אם שכח ביו"ט הזכרה דיעלה ויבוא בברכה"מ אינו חוזר אלא לבלי ראשון של פסח וליל ראשון של סוכות וכן דעת הרשב"א, ולמשנ"ת בדברי האבי עזרי' לכאורה חיוב אכילת מצה לבלי פסח אינו משום ליתא דיו"ט אל משום ליל ט"ו ניסן וכוה ס"ל דאינו חוזר על הזכרה בברכה"מ.

וכן מבואר ברעק"א סימן א' שכתב דנשים אינם חייבות באכילת פת ביו"ט משום דהוי מצוות עשה שהיו"ט ואינם חוזרים על הזכרה בברכת המזון ביו"ט אלא לבלי ראשון של פסח שנשים חייבות באכילת מצה ומבואר דאע"פ שאינם חייבות באכילה של יו"ט אלא באכילת מצה אפ"ה חוזרין על ההזכרה בברכה"מ וצ"ע.

ומהגאון הגדול ר' בן ציון פלמן זצ"ל שמעתי עוד אמאי א"צ לחזור על שכחת הזכרה במעין שלש, האחד דסגי לשנות רק מלא לוגמיו, בשביל ד' כוסות וממילא כל שלא שנה רביעית לא נתחייב במעים שלש לשיטת הראשונים דאין מברכין מעין שלש אלא על רביעית וכל שאינו מתחייב בעל הגפן חוזר על ההזכרה ששכח, ועוד דמבואר ברמ"א סימן תע"ב דאפשר לצאת יד"ח ד' כוסות בחמר מדינה, ובזה אין חיוב על הגפן, ולהכי אינו חוזר.

¹ ובתורה תמימה הערות בראשית פרק מו הערה א' והגר"א ביו"ד כאן כתב בזה דבר חדש, דכן הבת בודאי פטור מכבוד אבי אמו, והביא רא' מב"ר פ' צ"ח, בני בנות אינם כבנים, יעו"ש, ואני מסופק אם הגמרא סוברת בזה כהמ"ר, יען כי בכ"מ בגמרא מצינו מפורש שגם בני בנות נקראים בנים, כמו ביזמא ס"ו ב' מוקי הפסוק דפ' ברכה ואת בניו לא ידע - בבן בתו מישראל, וביבמות ע' א' וזרע אין לה - עיין עליה, דאפילו זרע פסול אין לה, ומפרש דאין לומר דאתא לזרע זרעה, דזרע זרעה אין צריך קרא, דבני בנים הרי הם כבנים, וזה קאי מפורש על בני בנות, ובקדושין ס"ח ב' כי יסיר את בנה וכו', בן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנה, ועוד בכ"מ מוכח כן, וכ"מ ממה שאמר לבן הבנים בני וקאי על בני בנותיו, וע' יבמות ס"ב ב', ולכן קרוב לומר להגמרא חולקת בזה עם המ"ר וס"ל דגם בני בנות הם כבנים, ובדברי הגר"א צ"ע לדניא, עכ"ל.

אבל לאלה חשב ה' כאילו הביאו מנדבתם את כל המשכן ואת כל כליו, וז' ש' ויבואו כל איש אשר נשאו לבו, ר"ל שכל איש מהמתנדבים לא נתנו רק מה שנשאו לבו, כסף או זהב או נחושת, אבל וכל אשר נדבה רוחו, מי שלא הביאו בפועל רק שרוחו לבד נדבה, כחשב בלבו שרוצה לבנות כל המשכן משלו לכשתגיע ידו, אותו ר"ל נדיבת רוח הזה הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבודתו ולבגדי הקדש, שנחשב להם כאלו הביאו כל האהל וכל כליו וכל בגדי הקדש, עכ"ל.

ושמעתי מהגאון ר' יוחם אולשין שליט"א ראש ישיבת ליקוואד ששמו מהגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל שכשישד מרנא ר' ישראל סלנטר זצ"ל את כולל קובנא הלך ודיבר עם אדם אחד בחמימות רבה על העניין כמה הוא חשוב לישראל שיהיה כולל שילמדו בו אברכים, ואמרו לו שאדם זה עני ואינו יכול לעזור לתמוך בכולל, ואמר ר' ישראל אדם זה ירא אלוקים הוא ואם יבין שצריך כולל וירצה בו זה עצמו יביא שיתנו אחרים לכולל, וכל כמה שרוצה בדבר אדם מישראל זה עצמו פועל הרבה שיעשה הדבר, וזה מה שכתב במלבי"ם שמה שנדבה רוחם אותם זה הביא שיביאו למלאכת אהל מועד ולכל עבודתו.

וכן שמעתי ממנו ששמו מהגאון ר' אהרן פלדמן שליט"א שכל התורה בכמות ואיכות של ליקווד הוא מוכח רצונו ושאיתנו הגדולה והטהורה של ר' אהרן זצ"ל שכל כך שאף והשתדל להרבות תורה בארבע"ב וזכה הרבה לכך.

ושמעתי שהגאון ר' אליעזר יהודה פינקל זצ"ל הגיע להתנות חתן אחד מגדולי ישראל לתל אביב, ואחר החופה רצה הגרא"ל לחזור לירושלים לביתו, ונקש על דלת החדר ייחוד, והחתן פתח לו, ואמר הגרא"ל שהוא מוכרח לחזור לירושלים ואינו יכול להמתין, ואמר לו החתן ישר כח שבא ושלום, וחזר הגרא"ל ואמר לו שהוא מוכרח לחזור לירושלים ואינו יכול להמתין, והחתן אמר לו שהוא מבין ומודה לו וכו', וחזר ואמר לו הגרא"ל למה אינו מבין שהוא מוכרח לחזור לירושלים ואינו יכול להמתין, והחתן היה נבוך מאוד ולא ידע מה רוצה ממנו הגרא"ל, ואמר לו הגרא"ל זצ"ל שסתמא הכין לומר דברי תורה בחתונה, והוא רוצה מאוד לשמוע את הדברי תורה, ובקישו שיאמר לו הדברי תורה לפני נסיעתו לירושלים כשהוא עומד בפתח חדר ייחוד.

והנה ידוע שר' אליעזר יהודה היתה שאיתו להרבות תורה גדולה כל כך שהיה מחזיק בחורים מכל הישיבות ושמעתי מהגאון יהושע צוקרמן שליט"א שהיה בחור בישיבת מיר והגיע לו מרן ר' אליעזר יהודה ללכת ללמוד בבתי מדרש ואמר לו שאינו יכול ללא סדר נכון של פנימיות וקיום לאכול ואמר לו שיכול לאכול ולישון בישיבת מיר וללמוד בבתי מדרש וכל שאיתו היה רק לדעת התורה ולהרבות תורה, ועז' אפשר לומר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בזה יבזו לו, והיינו שההשתוקקות שלו לשמוע דברי תורה היה ללא גבול, וכמו שאמר שיבוא לעולם האמת עם שלש מאות חבורות ששמוע על ייאוש שלא מדעת, וכל שאיתו היה לתורה הצמיחו את ישיבת מיר, שכהיום מונה אלפי בני תורה תלמידי חכמים מופלגים והכל מוכחו של אותו זמן.

ושמעתי ששאלו את זקנתי הרבנית קופשיץ ע"ה איך זכתה שכל בניה וחתניה היו גדולי תורה, אע"פ שהיו חיים בדקות גדולה, ואצל הרבה משפחות הדקות ודקדוקי עניות העבירו את הבנים על דעת קונם ר"ל, ואמרה שהתפללה כל ימיה על זה, ואמרו לה הרבה עשו כן ולא עלתה בידם, ואמרה שהיה התפללה רק על זה ולכן נענתה, הרי שמי שכל שאיתו אינו אלא תורה וזכה אליה.

התורה ניתנת לפי השאיפות

ואיתא ביזמא דף י"ב ע"א מה היה בחלקו של יהודה הרבית הלשכות והעזרות ומה היה בחלקו של בנימין אולם והיכל ובית קדשי הקדשים ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנימין וצדיק החזיק את המזבח עליו לבלעם בכל יום שנאמר חופץ עליו כל היום לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזין לגבורה שנאמר ובה כתפיו שכן, ע"כ, ומבואר דבנימין זכה שיהיה המקדש בחלקו בגלל שבכל יום היה מצטער להיות השכינה בחלקו.

ושמעתי מהרה"צ ר' ישראל בערל שליט"א חתן הגאון ר' אריה לייב גרוסמנס זצ"ל שהיה אב"ד לונדון ותלמיד מרן בעל הברית ששמו מהגאון ר' שמואל על אמו שהיתה בארבע"ב ושמועה שגשג ארבע"ב העביר את נאומו השבועי מיום

שלישי לליל שבת, והצטערה מאוד על כך שיגרם על ידי זה חילול שבת שהרבה יהודים שאינם חזקים בשמירת התורה יחללו שבת בשביל לשמוע נאומו של הנשיא, וכתבה מכתב לנשיא שהרבה יהודים לא יוכלו לשמוע את נאומו בליל שבת ולכן טוב יעשה אם יעביר את נאומו חזרה ליום שלישי בערב, ובאמת היה נראה שכמעט הדבר חסר סיכוי שהמכתב יזכה להתחסות, אבל היא עשתה מה שהיא יכולה וכיון שהשתדלה בזה וכתה שחודש א"כ קיבלה מכתב שבקשתה בטיפול, ואחר כמה חדשים שמעה שאמרו שמיסובות טכניות העבירו את נאום הנשיא חזרה ליום שלישי, ורואים שהאדם צריך להשתדל ולעשות מה שהוא יכול והקב"ה ישלים את מעשיו.

ושמעתי מהגאון ר' אבנר פניקס שליט"א שמרן הרב מבריסק זצ"ל קרא להרב משה דוד טננבוים ז"ל שהיה ראש ועד הישיבות בערב יו"ה"כ שצריך לעשות ולהשתדל עבור אחד שהיה בבית האסורים שיצא מבית האסורים ביום"כ, ואמר לו שאין כל אפשרות לעשות דבר בעיה"כ שהרי כל המשרדים סגורים, ואמר לו הרב מבריסק אל תאמר איני יכול תאמר איני רוצה, אבל אמר לו אבל עכשיו אין שום אפשרות לעשות דבר, ואמר אמר לו תאמר איני רוצה, שמע הרב טננבוים והלך למחנה שנלך ודבר עם המפקד שם, ואמר לו שאין אפשרות לעשות דבר, ואמר לו את דברי הרב מבריסק וכך האריך בדברים עד שלבסוף יצא אותו בחור מהכלא בערב יו"ה"כ.

וראיתי בשרד הרב מבריסק חלק ד' עמוד 219 שכשיבשר הרב טננבוים להרב מבריסק על הצלחת השתדלותו, אמר לו מרן זצ"ל עתה אפשר לך את מקור דברי אל תאמר איני יכול אמור איני רוצה, הדבר מבואר להדיא בגמרא בבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים, שם איתא שבימים השלישי של אברהם כאשר הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה כדי לא להטריחו בעסק הכנסת האורחים שלח אברהם אבינו את אליעזר עבדו החוצה לחפש אורחים והוא לא מצא, והנה כשהחזר אליעזר ואמר לו שלא מצא כל עובר אורח ברחוב אמר לו אברהם איני מאמין לך, ומבארת הגמרא שזהו שאמרים ליתא הימנותא בעבד'ו, והנה אברהם בעבדים, ואז יצא אברהם בעצמו והקב"ה זימן לו את שלושת המלאכים, וירא ויירץ לקראתם.

והדבר טעון ביאור אמר מרן זצ"ל הכי צדק לומר על אליעזר עבד אברהם שהיה דולה ומשקה מתורתו לאחרים ליתא הימנותא בעבד'ו, איך אפשר לומר על המושל בכל ביתו שביארו חז"ל שהיה מושל ביצרו כמותו איני מאמין לך, אלא שהן הן הדברים אליעזר אמנם יצא חיפש ולא מצא עוברי דרכים, אבל אברהם אבינו טען לעומתו אל תאמר שאין אנשים אמר שאינך רוצה שיבואו אלי אנשים כדי לא להטריחני בשלישי למילי וכו"ב, והוא ראה שאכן הוא כן שהרי כאשר אברהם אבינו יצא בעצמו הוא אמנם מצא אורחים, הרי אפוא ששני רצון אמת'י ללא שוור איז נמצאו עובדי האורח, הוא אשר אמרתי סיים מרן זצ"ל אל תאמר איני יכול אמר איני רוצה, אם יש רצון מוחלט איז ניתן לפעול בכל מצב שיהיה.

ושמעתי שהגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל ראש ישיבת סלובדק שקיבל על עצמו מחמת רוב טרדותיו בעניי הישיבה ועניי העיר שלא יעבור עליו יום בלא לימוד של שמונה עשרה דף גמ' וללמוד עד שקיעת החמה ויום אחד היה לפניו הרבה אנשים שהוצרכו לעצתו וראה שהזמן קצר ונצטער מאוד שמא לא יוכל להשלים חוק לימודו ותוך כדי שחושב ומצטער על כך הגיע שוטר העיר לקראו לחקירה והלך אחריו עם גמ' והוצרכו לחכות זמן מה לחקירתו, ותוך כדי המתנתו לחקירה השלים חוק לימודו ומססיים לימודו ויצאו אליו ואמרו שהיה טעות ולא היה צריך לבוא, ושלחוהו בכבוד לביתו, ונמצא שכל מטרת קריאתו לחקירה היה לעזור להשלים חוק לימודו שרצה כל כך להשלים, והבא ליטור מסייעין בידו.

מעשה נפלא באופן השאיפות לתורה אצל גדו"י

ושמעתי מהרה"ג ר' אברהם ישעיהו גריינמן שליט"א שסיפר מעשה ביהודי ישיש שיצא מביתו של מרן הגרא"מ שך זצוק"ל וחלגו עיניו דמעות, וניגש אליו הגרא"י שליט"א ושאלו על מאי קא בכית, והיהודי סיפר לו שהוא למד בחברותא עם הרב שך זצ"ל בצעירותו בקלעצק, והיו חוגים בתורה בהתמדה גדולה יחדיו לילות ארוכים, וכשהרעב הציק להם באופן נורא שלא היה מה לאכול, לא היו יכולים לישון והיו עוסקים בתורה ומצטבם ההשגה היה כבי רע לא היה מה לאכול וללבוש, ובאחד הימים אחר

הלימוד שאלני הרב שך אם היה מגיע כעת אליה הנביא לכאן מה היית מבקש ממנו, וענית לו שהייתי מבקש שיבקש ממ' יתברך שיהיה לנו מעט לחם לאכול ובגד ללבוש כדי שנוכל לעבוד ד' מתוך מנוחת הנפש, והרב שך אמר לו שאני הייתי מבקש מאליהו הנביא, תורה, ועוד תורה ועוד תורה.

ומספר היהודי להגרא"י שליט"א, עכשיו שיצאתי מביתו של הרב שך ונזכרתי במעשה ההוא, ראיתי איפה טמון ההבדל ביני לבין הרב שך זצ"ל ועל דא קא בכינו, תראה להיכן הוא הגיע ולהיכן אני הגעתי, הן אמת אין עבירה לרצות לחם לאכול ובגד ללבוש, דאפילו יעקב אבינו ביקש מהקב"ה "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", אמנם השאיפה האמיתית והפנימית צריכה להיות תורה ותורה ורק תורה.

ושמעתי בשם הרב מפוניב' שאמר דבר נפלא על מה שאמרו בגמ' ב"מ דף ק"ד ע"א, אשכחיה רבה בר אבא לאליהו דקאי בבית הקברות של נכרים אמר ליה מהו שישדרו בבעל חוב אמר ליה גמר מיכה מערכין גבי ערכין כתיבין מאם חוב הוא מערכין גבי בעל חוב כתיבין וכי מוכר אחיך מנין לערום שלא יתרום דכתיב ולא יראה כך ערות דבר אמר ליה לאו כהן הוא מר מאי טעמא קאי מר בבית הקברות אמר ליה לא מתני מר טהרות דתניא רבי שמעון בן יוחאי אומר קבריהן של נכרים אין מטמאין שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויין אדם ואין נכרים קרויין אדם אמר ליה בארבעה לא מצינא בשיחא מצינא אמר ליה ואמאי אמר ליה דחיקא לי מילתא דבריה ועייליה לגן עדן אמר ליה פשוט גלימך ספי שקול מהני טרפי ספא שקל כי הוה נפיק שמע דקאמר מאן קא אכיל לעלמיה כרבה בר אבא נפץ שנדחו אפילו הכי אתייה לגלמיה סחסי גלימא ריחא זבניה בתריסר אלפי דינרי פלגיהו לחתנותיה ע"כ.

והנה רבה בר אבא כשפגש את אליהו הנביא הלא היה יכול לבקשו לחם לאכול ובגד ללבוש, ולא להיות יותר במצב של דחיקא ליה מילתא ויכול ללמוד את כל הששה סדרים, ותחת זאת שאל אותו רבה בר אבא מנין שמסדרין לבעל חוב שזה היה כל מעיניו ומחשבותיו רק תורה ותו לא מיד, וזהו היסוד הגדול שבשאיפתנו לקבל תורה ותורה ואז בעה"ת נוכח לכך.

איתא במכות דף י' ע"ב אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא א"ר אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו מן התורה דכתיב לא תלך עמם וכתוב קום לך אתם מן הנביאים דכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן, ע"כ.

ובמהרש"א בחדושי אגדות שם כתב וז"ל בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו כו'. עיין בזה במפרשים ואענה גם אני חלקי דלא קאמר שיהיה בדרך הקדוש ברוך הוא אלא מוליכין אותו והוא ע"פ מה שכתבנו בכמה מקומות שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם הנה הוא בורא לו מלאך לפי ענינו אם לטוב אם לרע וע"כ אמר בדרך שאדם רוצה לילך שהרשות בידי האדם ממנו ית' ב"ה שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו **אותן המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו ומיית ראה מן התורה דכתיב לא תלך עמם** שא"ל הקדוש ברוך הוא כן וכתב קום לך אתם וגו' שרצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביא ששלח לו הקדוש ברוך הוא מלאך כרצונו ומחשבתו שא"ל קום לך אתם ואמר דכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל וגו' כי כל מצותיו ית' ב"ה אינו מלמדך רק להועיל ולטוב לך אבל מדריךך הוא מלאך שאתה מדריךך בדרך זו תלך כפי דעתך ורצונו ואמר דכתיב אם ללצים הוא יליץ וגו' ר"ל אם ללצים הוא מוסיף לו לץ דהיינו מלאך כפי ליצנותך ואם לענוים הוא יתן חן לעצמו מלאך של חן נגדו ית' ב"ה, עכ"ל.

ושמעתי שמרן הרב שך זצ"ל אמר לאחד שבא להתייעץ עמו על תפקיד שנתנו לו והיה קשה עליו לקבלו שהרגיש שהוא אינו לך כוחותיו ואמר לו מרן זצ"ל שלא מי שיוכל עושה אלא מי שעושה יכול והיינו שכל מי שמקבל על עצמו עול הקב"ה נתן לו כח כפי מה שצריך אבל מי שאינו לוקח על עצמו עול אינו מקבל הכח ממנו שאמר והיה העולם ולכן אין להאמיר לאמוד עצמו כפי כוחותיו שיש לו אלא צריך לידע שכפי מה שיעשה יושאף כן יתן לו הקב"ה כח רב שיוכל עמוד במה שקבל על עצמו וכמו שאמר הכתוב הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.